

Narečno in osebna identiteta

Melita Zemljak Jontes, Simona Pulko*

1.02 Pregledni znanstveni članek
UDK 811.163.6'28

Melita Zemljak Jontes, Simona Pulko: Narečno in osebna identiteta. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 86=51(2015), 4, str. 112–125

Prispevek prikazuje položaj narečnega v socialnozvrstnem sistemu slovenskega jezika s posebnim ozirom na socialnozvrstna razmerja v šolskem sistemu (v učnih načrtih za osnovne in srednje šole), še posebej v govorjeni rabi, in sicer z ozirom na identitetni dejavnik rabe narečnega jezika v različnih govornih položajih (šolsko in izvenšolsko okolje), ter rabo pri jezikovnem in pri književnem pouku slovenščine.

Ključne besede: slovenski jezik, socialne zvrsti jezika, osebna identiteta, šolski sistem, narečnost

1.02 Review Article
UDC 811.163.6'28

Melita Zemljak Jontes, Simona Pulko: The Dialectal and the Personal Identity. Review for History and Ethnography, Maribor 86=51(2015), 4, pp. 112–125

The paper presents the situation of the dialectal in the social variety system of the Slovene language with a special consideration of the social variety relationships in the school system (in the primary and secondary school curricula), especially of the spoken language regarding the identity factor of the use of dialects in different speaking environments (in school and private environment) as well as of the use in the classes teaching the Slovene linguistics and literature studies.

Key words: Slovene language, social varieties of language, personal identity, school system, dialect

* Izr. prof. dr. Melita Zemljak Jontes, doc. dr. Simona Pulko, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, melita.zemljak@um.si, simona.pulko@um.si. Prispevek je nastal v okviru programske skupine P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine).

1 NAREČNO V SOCIALNOZVRSTNEM SISTEMU SLOVENSKEGA JEZIKA

V zadnjih dveh desetletjih raziskovanja slovenske narečne govorice se raziskovalci ob opazovanju jezikovnih zakonitosti ukvarjajo tudi/predvsem z odnosom govorcev do narečja in narečnega, odnosom med samimi narečji in postavitvijo narečnega (krajevnega govora, narečja) v enakovrednejši položaj knjižnim zvrstem jezika.

Narečno je v socialnozvrstnem sistemu slovenskega jezika postavljeno v dvodelni sistem knjižno – neknjižno (Toporišič 2000: 14), pri čemer lahko tvorjeni izraz neknjižno izkazuje tudi manjvrednostno konotacijo. V zadnjih predvsem dvajsetih letih je kot odgovor na možno negativno konotacijo nastalo precej razprav, ki neknjižno, torej tudi narečno, postavljajo v enakovreden položaj knjižnemu jeziku (Pogorelec 1965: 132–156 in 1998: 56–65, Škofic 1991, Zorko 1995: 339–352, Koletnik 2001: 245–254, Smole 1997: 281–288, Smole 2004: 321–330, Šekli 2004: 41–58, Kenda Jež 2004: 263–276, Tivadar 2004: 437–452, Vogel 2004: 453–468, Krajnc 2005: 13–22, Valh Lopert 2005: 15–63 idr.).

Navedene raziskave poudarjajo, da neknjižna govorica nima več negativne konotacije, ampak dobiva pozitivno konotacijo kot prvi oz. materni jezik, v katerega je vsak govorec rojen; knjižnega jezika se v šolskem sistemu običajno šele priučimo (Pulko 2007). Prezreti ne gre dejstva, da (Orožen 2003: 310) na oblikovanje in razvoj jezika vplivajo tako notranjejezikovni (fonetični, oblikoslovni, analogični) kot tudi izvenjezikovni dejavniki, pogosto tudi osebno zaznamovani (sociolingvistični, psiholingvistični).

1.1 Socialnozvrstna razmerja v šolskem sistemu

Raziskave o rabi socialnih zvrsti so v zadnjih 15 letih vezane predvsem na osnovno- in srednješolsko populacijo, manj pa na univerzitetno (Zemljak Jontes 2010). V rabi zemljepisnih razlikov se kažejo razlike glede na (Pulko, Zemljak Jontes 2007) stopnjo izobraževanja, govorne položaje in deloma glede na spol. Vse to je moč povezati ne le z besediščnim sestavom jezika, temveč z jezikom na vseh njegovih ravneh. M. Orožen je že pred dobrim desetletjem poudarila, da se je dotedanje razmišljanje osredinjalo predvsem na narečja s staro poljedelsko (in zemljepisno) kulturo, vendarle pa danes zaradi vpliva predvsem sociolingvističnih dejavnikov ne gre mimo raziskovanja narečnega v industrijskih središčih z narečnim zaledjem (Orožen 2003: 317). V povezavi z zapisanim se je začela preoblikovati tudi socialnozvrstna delitev slovenskega jezika, v kateri se ostra delitev na knjižne in neknjižne zvrsti jezika mehča (Smole 2004: 324), s čimer se spreminja tudi odnos do enih in drugih. Zanimive ugotovitve o rabi narečij in odnosu mladih (študentov) do narečij

prinaša perceptivnodialektološka raziskava G. H. Lundberga (2007: 97–109), da je 85 % vprašanih v otroštvu govorilo v narečju, 70 % jih bo svoje domače narečje naučilo tudi svoje otroke, 50 % jih meni, da je narečje zelo pomembno za njihovo identiteto, 54 % anketirancev optimistično gleda na prihodnost rabe narečij v Sloveniji.

Spremembam v pogledu na socialno zvrstnost so sledili tudi sestavljalci učnih načrtov za osnovne in srednje šole, kjer je posledično za izhodišče učenja oz. poučevanja postavljena neknjižna (narečna) govorica z dvojno vlogo rabe jezika: z doslednim in kontinuiranim približevanjem oz. težnji h knjižni izreki, z uzaveščanjem rabe različnih zvrsti jezika glede na različne govorne položaje oz. okoliščine sporočanja/sprejemanja besedil (Pulko, Zemljak Jontes 2011), in sicer v učnih načrtih za osnovne šole in različne vrste srednjih šol.

Prvotna raba jezika nasploh je govorjena, tej šele sledi zapisovanje besedila, pri čemer je odklon od knjižne norme veliko pogostejši pri govorjeni rabi.

1.1.1 *Socialnozvrstna razmerja v govorjeni rabi*

Tovrstno razmišljanje je pogojevalo raziskavi o rabi zemljepisnih različkov slovenskega jezika¹ glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje (Pulko, Zemljak Jontes 2007: 353–369 in Zemljak Jontes, Pulko 2011: 407–420). Prva omenjena raziskava (Pulko, Zemljak Jontes 2007: 353–369) zajema obravnavo rabe zemljepisnih različkov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja (drugo in tretje triletnje osnovne šole, gimnazijski srednješolski program ter izbrani univerzitetni študijski programi Pedagoške fakultete in Filozofske fakultete v Mariboru) in različne govorne položaje (šolsko okolje, in sicer učenec/dijak/študent : učenec/dijak/študent, učenec/dijak/študent : učitelj, učenec/dijak/študent : druge uradne osebe v izobraževalni ustanovi; domače okolje, in sicer vrstnik : vrstnik, otrok : starši, sokrajan : sokrajan). Tematika je osvetljena s teoretičnega in z empiričnega vidika (z izvedbo in analizo anketnega vprašalnika, ki vključuje učence, dijake in študente predvsem severnoštajerskega govornega področja).

V drugo omenjeno raziskavo (Zemljak Jontes, Pulko 2011: 407–420) je bil zajet neslučajnostni vzorec² gimnazijskega programa, in sicer dijaki od prvega do četrtega letnika, to je po en oddelek vsakega letnika. Gre za narečno heterogeno skupino dijakov, saj je za samo srednjo šolo zaradi specifike smeri izobraževanja tipična raznolika pokrajinska zastopanost dijakov. Posneto govorno zvočno in vidno gradivo (23.07 minut govora, 10 različnih besedil, od

¹ Termin je vpeljan v delu T. Logarja *Slovenska narečja* (1991), uveljavljen pa tudi na simpoziju Obdobja 2007.

² Neslučajnostni vzorec je vzorec, ki je za raziskavo priložnostno in namensko izbran.

tega 5 besedil pripravljenih vnaprej in nato branih, ostalih 5 pa pripravljenih le konceptualno, sicer pa izvedenih spontano) zajema dijake petih narečnih skupin (panonske, štajerske, koroške, gorenjske in primorske), različno tudi glede na število udeležencev v govornih dejanjih (eno- do večgovornih). Narečne značilnosti so v raziskovanih besedilih močno prisotne, opazne so predvsem na glasoslovni, oblikoslovni (samostalniške in pridevniške končnice, glagol) in na skladenjski ravni (besedni red) ter v besedišču, v katerem se pojavljajo tudi slengizmi, kot so *šalabajzeri*, *stara*, *šit*, *kul*, *ful*.

2 OSEBNA IDENTITETA V LASTNIH SOAVTORSKIH RAZISKAVAH RABE SOCIALNIH ZVRSTI SLOVENSKEGA JEZIKA

V soavtorstvu M. Zemljak Jontes in S. Pulko je nastalo več prispevkov, ki preučujejo rabo socialnih zvrsti slovenskega jezika v šolskem prostoru: S. Pulko, M. Zemljak Jontes: Raba zemljepisnih razlikov glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje (2007); pod mentorstvom oz./ali somentorstvom S. Pulko in M. Zemljak Jontes je na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru nastalo devet diplomskih del z obravnavo tematike po istem vzoru ali s prilagoditvami anketnih vprašalnikov (2009–2013); S. Pulko, M. Zemljak Jontes: Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov (2011); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za (mlade) bralce (2013a); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: (Ne)moč narečne besede (2014); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna? (2011) in Dialectal awareness as identity (2013b).

Identitetni dejavnik rabe narečnega jezika je v prispevkih osvetljen z različnih vidikov:

- a) raba v različnih govornih položajih (šolsko in izvenšolsko okolje);
- b) raba pri jezikovnem pouku slovenščine;
- c) raba pri književnem pouku slovenščine.

2.1 S. Pulko, M. Zemljak Jontes: Raba zemljepisnih razlikov glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje (2007)³

Za potrebe izvedbe in analize anketnega vprašalnika o zemljepisnih različnih slovenskega jezika je bila kot temelj izbrana za slovenski jezik trenutno

³ Prispevek je bil v celoti objavljen v zborniku *Obdobja 26 leta 2007 (Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ur. Vera Smole). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 353–369.

veljavna socialnozvrstna razdelitev (Toporišič 2000: 13, SP 2001: 127–128), terminološko prilagojena stopnji izobraževanja šolarjev (učencev, dijakov oz. študentov); v anketni vprašalnik je bil kot predvidevana in med mladostniki pogosto uporabljana spremljevalna socialna podzvrst vključen tudi sleng. Anketni vprašalnik temelji na tezi, da je narečje materni jezik vsakega posameznika. Anketiranci prihajajo v veliki večini s severnoštajerskega govornega področja, to je iz Maribora in okolice, torej iz južnopohorskega narečja, na razvoj in nastanek katerega je temeljno vplivala štajerska narečna skupina, na vzhodu pa še panonska ter na zahodu koroška narečna skupina. V samem mestnem jedru se je ob tovrstnem narečnem prepletanju razvil mariborski pogovorni jezik, ki je dandanes tudi pod močnim vplivom knjižnega jezika (šola, cerkev, mediji ...) (Zorko 1995: 341, 352).

Anketni vprašalniki so bili izdelani glede na različne stopnje izobraževanja; razlika je bila narejena med vprašalniki za osnovno šolo in med tistimi za srednjo šolo ter univerzitetno ravniyo. Razlike so večinoma v formulaciji anketnih vprašanj (*nadnarečno obliko govora, ki vsebuje malo narečnih besed in več takih, ki jih uporabljajo na nacionalnem radiu ali televiziji* za osnovno in srednjo šolo proti *nadnarečno obliko govora, ki je bliže splošnemu pogovornemu jeziku, torej, ki vsebuje malo narečnih besed in več takih, ki jih uporabljajo na nacionalnem radiu ali televiziji* za univerzitetni nivo (vprašanje 5.c) in v *govorici mladostnikov (slengu)* za osnovno in srednjo šolo proti *sleng* za univerzitetni nivo (vprašanja 7. in 8.3), ponekod je bila dodana za univerzitetni nivo izobraževanja izbira natančnejše opredeljene zvrstnosti (splošni (knjižno-) pogovorni jezik (vprašanja 5.č in 6.č)).

V anketnem vprašalniku so bile tako uporabljene formulacije *krajevni narečni govor (to je tako, kot govorijo sokrajani)*; *nadnarečna oblika govora, ki je blizu krajevni narečnemu govoru (to je govor, ki vsebuje večinoma narečne besede in besede, ki jih uporabljajo npr. učitelji v šoli)* (nadnarečje); *nadnarečna oblika govora, ki vsebuje malo narečnih besed in več takih, ki jih uporabljajo na nacionalnem radiu ali televiziji* (splošno- ali knjižnopogovorni jezik), *knjižno (zborno), v govoru mladostnikov (slengu)*.⁴

Pridobivanje podatkov je potekalo najprej s sestavo anketnih vprašalnikov, sledili sta kvalitativna in kvantitativna obdelava. Posamezni anketni vprašalnik zajema 10 vprašanj zaprtega oz. nekaj polodprtega tipa,⁵ vprašanje 8 je razdeljeno na štiri podvprašanja.

⁴ V diplomskih delih, nastalih po vzorcu raziskave S. Pulko, M. Zemljak Jontes (2007), so bile v anketnem vprašalniku uporabljene iste formulacije, nekateri anketni vprašalniki so bili le deloma prilagojeni z vprašanji o specifični terminologiji.

⁵ **Zaprta tip vprašanj** so vprašanja, na katera anketiranec odgovori z izbiro enega ali več odgovorov izmed vnaprej ponujenih in praviloma medsebojno izključujočih se možnosti. **Polodprti tip vprašanj** so vprašanja, ki so sestavljena iz elementov zaprtega in odprtega

Prvo vprašanje sprašuje po spolu, drugo po stopnji izobraževanja in tretje po okolju, iz katerega anketiranci izhajajo (mesto, kraj, vas, bivanje v različnih krajih ali celo državah). Četrto vprašanje ločeno sprašuje po izobrazbi matere in očeta. Vprašanja med 5 in 10 poizvedujejo po zvrstnosti govora anketirancev, to je doma z najožjimi sorodniki (vprašanje 5), doma s sokrajani nevrstniki (vprašanje 6), doma s sokrajani vrstniki (vprašanje 7), v šoli pri urah slovenščine (vprašanje 8. 1), pri urah drugih predmetov (vprašanje 8. 2), s sošolci (vprašanje 8. 3) ter z drugimi zaposlenimi na šoli (vprašanje 8. 4); zadnji dve vprašanji posegata na področje zavedanja obvladovanja svojega narečnega govora (vprašanje 9) in na področje čustvenega odnosa do narečnosti (vprašanje 10). Samo zadnje vprašanje je omogočalo več odgovorov.

Anketa je bila izvedena v oktobru in novembru 2007, in sicer v osnovnih, srednjih in univerzitetnih izobraževalnih ustanovah mariborskega govornega področja. V osnovni šoli je bilo anketiranih 78 učencev 6., 7., 8. in 9. razreda devetletke, v srednji šoli je bilo anketiranih 109 dijakov gimnazije 1., 2., 3. in 4. letnika, na univerzi pa 250 študentov vseh letnikov različnih študijskih smeri dveh fakultet (študentje slovenistike (študijski program Slovenski jezik s književnostjo, 1.–4. letnik), prevajanja in tolmačenja (študijski program Prevajanje in tolmačenje, 1. letnik) ter razrednega pouka (študijski program Razredni pouk, 1. letnik)). Vprašalniki so anketirance vseh stopenj diferencirali glede na spol; diferenciacija na univerzitetni stopnji izobraževanja je zaradi većinoma prevladujočega enega spola izbranih študijskih smeri zanemarljiva.

Velika večina anketiranih osnovnošolcev, srednješolcev in študentov, to je 33 % do 78 %, svoj krajevni govor rado uporablja in rado posluša druge, med 12,5 % in 44 % anketiranih pa svoj govor zavestno goji in so nanj ponosni. V 4. letniku srednje šole in pri dekletih 8. razreda osnovne šole je odnos do narečnega govora v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami najmanj izrazit, saj dobrih 33 % oz. dobrih 31 % anketiranih do narečnega govora ne izkazuje nikakršnega odnosa. Redki anketirani narečnost zavračajo oz. jo imajo za nepotrebno; većinoma so to anketiranci, katerih starši so višje izobrazbene strukture in tudi doma ne govorijo v narečju. Preziranje narečnosti se kaže v izjemno redkih primerih; na podlagi postavljenih anketnih vprašanj se ga ne da obrazložiti.

Raziskava je pokazala, da se v rabi zemljepisnih različkov kažejo razlike glede na stopnjo izobraževanja in glede na govorne položaje; v osnovni šoli se relevantne razlike kažejo tudi glede na spol.

tipa vprašanj. Gre za vprašanja, katerih bistveni del so vnaprej ponujene možnosti odgovorov, poleg teh pa vključujejo tudi možnost 'drugo', ki anketirancem omogoča opisno odgovarjanje v primeru, da se ne odločijo za noben vnaprej ponujen odgovor.

2.2 S. Pulko, M. Zemljak Jontes: Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov (2011)

V okviru simpozija *Dialekta* leta 2011 je nastal strokovni prispevek z naslovom Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov, ki predstavlja narečno ozaveščenost neslučajnostnega vzorca dijakov gimnazije z dveh vidikov: prvi osvetljuje narečno ozaveščenost starostne skupine, ki v klasičnih dialektoloških raziskavah običajno ne predstavlja vzorčne skupine informatorjev (mladostniki od 15. do 18. leta); tovrstno odločitev je pogojevalo predhodno raziskovalno delo, ki je pokazalo, da v zadnjem času med mladostniki narečje postaja vrednota, saj se ne samo ohranja, ampak tudi vsakodnevno zavestno uporablja, in to v govornih položajih, kjer narečna raba ni pričakovana. Takšna raba ni pogojena z jezikovno neozaveščenostjo, ampak je prav jezikovna ozaveščenost tista, ki predstavlja most med narečnim in knjižnim brez negativnega prizvoka pri rabi narečnega. Drugi vidik raziskave pa razkriva, ali se govorci različnih narečnih govornih področij izbranega vzorca med seboj sporazumevajo in tudi sporazumejo z rabo lastnega narečja ali s primoranostjo prestopa h knjižni ali drugi normi. Izsledki analiziranega vzorca potrjujejo, da narečje kot danost ostaja oz. ponovno postaja vrednota. Prispevek obravnava dijake pri pouku slovenščine, in sicer njihovo delo z različnimi vrstami besedil, glede na njihovo vnaprejšnjo pripravljenost (5 besedil je bilo s strani dijakov vnaprej pripravljenih in nato branih, 5 besedil pa je bilo pripravljenih konceptualno in izvedenih spontano), glede na število udeležencev v govornih dejanjih (dve besedili sta bili enogovorni, dve dvogovorni, šest pa večgovornih, od tega dve s tremi udeleženci, dve s štirimi, eno s šestimi in eno s kar osmimi udeleženci; eno dvogovorno besedilo je bilo brano, eno govorjeno spontano, dve večgovorni besedili sta bili brani, vsa druga pa govorjena spontano; devet besedil je bilo govorjenih, eno pa péto). Posebnost raziskave je v tem, da sta besedili posneli avtorici prispevka v okviru učnih ur slovenščine v sklopu obravnave socialnih zvrsti jezika, besedila pa so dijaki tvorili sami in so bila tematsko različna, pokazalo pa se je, da se brez večjih težav sporazumevajo v svojem narečnem govoru tudi pri pouku slovenščine, ko je sicer predvideno sporazumevanje v knjižnem jeziku, če jim je tovrstna možnost pravzaprav dana. Neprekinjeno snemanje med posameznimi predstavitvami besedil je pokazalo, da so se dijaki medsebojno tudi v neformalnih ali napol formalnih situacijah sporazumevali v svojem narečnem govoru, oboje pa kaže narečno ozaveščenost oz. izkazovanje identitete posameznika.

2.3 M. Zemljak Jontes, S. Pulko: Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za (mlade) bralce (2013a)

V prispevku so v izhodišče postavljene narečne prvine, ki se pojavljajo v umetnostnih besedilih izbranih slovenskih avtorjev (analiza je temeljila na izbranih delih avtorjev Miška Kranjca (*Solzice*) in Prežihovega Voranca (*Čarni nasmeh*), avtorjev s seznama predlaganih avtorjev v osnovnošolskem učnem načrtu), saj pri pouku književnosti ne smemo spregledati pomena vidika (mladega) bralca in njegovega doživljanja besedil slovenskih avtorjev; te lahko bralcu skozi učne načrte približamo kot pokrajinske avtorje, ki živijo oz. so živeli v njihovem domačem okolju, in s tem vključujemo neknjižno govorico v sam pouk. S tem neprisiljeno in učinkovito povezujemo književni ter jezikovni pouk (Prežihovega Voranca s koroškim mežiškim narečjem in Miška Kranjca s panonskim prekmurskim narečjem). Na glasoslovni ravni se *knjižno (zborni) naglaševanje* pojavlja v analiziranih delih obeh avtorjev (pogostejše pri Kranjcu), *neknjižno naglaševanje* je pri obeh avtorjih redko; *izpust samoglasnikov* se pojavlja le pri Kranjcu, *izpust soglasnikov* je redek pri obeh avtorjih; druge *glasovne spremembe* so redke. Na oblikoslovni ravni je pri obeh avtorjih moč najti *knjižne besede* na tistih mestih, kjer raba ni pričakovana, vendar redko; *predpone* so pri Kranjcu bistveno pogostejše rabljena oblikoslovna posebnost kot pri Vorancu; posebnosti pri rabi *pripon* in *stopnjevanja* se pojavljajo redko v analiziranih delih obeh avtorjev; *neštevne besede* so dokaj pogoste v analiziranih delih obeh avtorjev; posamezne posebnosti so še pri rabi: *zaimkov* (Kranjec), *določnosti pridevnika* (Voranc), *posamostaljenosti pridevniškega zaimka* (Kranjec), *naslonske oblike samostalniškega zaimka namesto naglasne oblike*; Kranjec pogosto uporablja *predpreteklik*, sicer pa so pri obeh avtorjih redke posebnosti pri rabi *prislova* in *rabi sklona ob predlogih*. Na skladenjski ravni je pri obeh avtorjih opazen *narečni besedni red* (pogosto z rabo *zaznamovanega besednega reda z glagolom na koncu povedi* (vpliv nemščine). Narečna raba je najmočnejše zastopana na besedni ravni, predvsem *pri lastnih in občnih imenih*, *pri prevzetem izrazju*, pogosti so *kalki* (zlasti pri Vorancu). V analiziranih delih obeh avtorjev domača govorica na glasoslovni in oblikoslovni ravni preraste v zborni knjižni jezik s posameznimi odstopi, ohranjajo pa se predvsem narečno besedje in narečni načini upovedovanja, pri čemer lahko pri pouku slovenščine s pridom uporabimo predvsem dve didaktični načeli: načelo naslonitve knjižnega jezika na vsakdanji govor učencev (Žagar 1996: 19) in načelo naslonitve izražanja na doživljanje učencev (prav tam: 18), saj lahko izkoristimo domač (ali bližnji) govor učencev, ki hkrati z branjem besedila in njegovo obravnavo vpliva na samo doživljanje učencev.

2.4 M. Zemljak Jontes, S. Pulko: (Ne)moč narečne besede (2014)

Prispevek nakazuje, s katerih vidikov lahko preučujemo narečno v umetnostnih besedilih, tj. glede na razmerje med knjižnim in neknjižnim v besedilu (knjižna umetnostna besedila z neknjižnim besedjem in/ali glasovjem, z oblikoslovnimi ter s skladenjskimi značilnostmi; v celoti neknjižna, tj. narečno pisana umetnostna besedila; umetnostna besedila, zapisana s opostavljeno ali zaporedno v knjižni in neknjižni oz. neknjižni in knjižni socialni zvrsti jezika), glede na ciljno bralstvo (v delih za mladino in za odrasle), glede na uveljavljanje oz. popularizacijo v različnih medijih (film, gledališče, poezija, tudi uglasbena) in da narečno v umetnostnih besedilih prevzema vlogo umetnostnega jezika, postaja torej nosilec umetniškega izraza. Raba narečnega je tako pogosto izraz osebne identitete, ekspresivna moč, ki je knjižna beseda nikoli ne bi (z)mogla.

Prispevek poudarja tudi drugačno vlogo narečnega v slovenskem predvsem državnem prostoru, ki je posledica vzpostavitve slovenskega knjižnega jezika kot državnega jezika po osamosvojitvi Slovenije.⁶ S tem je bila dosežena najvišja uradna stopnja jezikovne samostojnosti in izguba strahu pred jezikovno ogroženostjo. To je povzročilo tudi spremembo v odnosu do socialnih zvrsti jezika in njihove rabe, tj. revitalizacijo narečnega (Just).⁷ Pozornost pa je zato treba usmeriti tudi v opazovanje te sproščenosti v izražanju, saj lahko vodi tudi v popolno nasprotje, tj. v banalizacijo narečnega (prav tam). Ta se kaže predvsem v rabi štajerskih, dolenskih in primorskih narečnih govorov.

2.5 M. Zemljak Jontes, S. Pulko: Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna? (2011) in Dialectal awareness as identity (2013b)

Kot izraz osebne identitete se lahko pokaže tudi medgeneracijsko razlikovanje (npr. prispevka M. Zemljak Jontes in S. Pulko (2011: 407–420; 2013: 69–81)), pri čemer se temeljne narečne značilnosti kažejo ne glede na generacijsko pripadnost, vendarle pa se pojavljajo razlikovalne značilnosti, npr. na glasoslovni ravni so dvoglasniki pri mlajši generaciji v medsebojni komunikaciji

⁶ To velja tudi že za čas po uveljavitvi enotnega knjižnega jezika v 19. stoletju (Čeh 2004: 470).

⁷ Spletna stran je dostopna na https://www.google.si/search?q=Franci+Just+Izdelano+v+literarnem+laboratoriju+Ferija+Lain%C5%A1%C4%8Dka+po+postopku+duhovno-pesni%C5%A1ke+arheologije&rlz=1C1GGGE_enSI497SI574&oq=Franci+Just+Izdelano+v+literarnem+laboratoriju+Ferija+Lain%C5%A1%C4%8Dka+po+postopku+duhovno-pesni%C5%A1ke+arheologije&aqs=chrome..69i57.1464j0j8&sourceid=chrome&es_sm=93&ie=UTF-8. Pridobljeno 26. 10. 2015.

rabljeni redkeje kot pri starejši generaciji (lahko gre za dvoje vplivov, ki sta medsebojno bodisi ločena bodisi povezana: prvi je vpliv šolskega izobraževalnega sistema z rabo knjižnega jezika, drugi pa jezik pokrajinskega središča (v raziskovalnem primeru Sevnice), ki teži k izenačevanju oz. nevtraliziranju najbolj prepoznavnih značilnosti krajevnega govora),⁸ v besedišču mladostnikov seveda prevladujejo slengizmi, tudi vulgarizmi, jezik prevzemanja je večinoma angleški, zaradi bližine meje s Hrvaško tudi hrvaški, pri starejši generaciji pa je jezik prevzemanja večinoma nemški, v veliki meri predvsem za izrazje, povezano z orodjem.

3 OSEBNA IDENTITETA RABE SOCIALNIH ZVRSTI SLOVENSKEGA JEZIKA V DIPLOMSKIH DELIH

Odzivi na rezultate analize, predstavljene na simpoziju Obdobja leta 2007, so avtorici prispevka, S. Pulko in M. Zemljak Jontes, najprej spodbudili k nadaljevanju raziskav na področju šole, socialnih zvrsti jezika in identitete v okviru študijskega procesa. Pod njunim mentorstvom oz./ali somentorstvom je na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru nastalo devet diplomskih del z obravnavo tematike po istem vzoru ali s prilagoditvami anketnih vprašalnikov, večinoma z vprašanji o specifični terminologiji. Diplomatska dela najpogosteje zajemajo raziskovalni vzorec učencev od šestega do devetega razreda osnovne šole, redkeje tudi srednje šole, ena raziskava pa se osredotoča tudi na istovrstno problematiko v slovenskem dvojezičnem okolju. Večina raziskav potrjuje primerljivost rezultatov s prvotno raziskavo, in sicer z razlikami v rabi govornih različkov glede na položaj govorcev, pa tudi glede na starost in še posebej spol, podobno kot je to izkazovala prva tovrstna analiza obeh avtoric.

Diplomska dela z obravnavano tematiko, razvrščena kronološko:⁹

- leta 2009: A. Hvauc: *Sporazumevanje učencev v različnih govornih položajih*; J. Kitak: *Raba narečij med učenci zadnjega triletja osnovne šole*;
- leta 2010: N. Čavničar: *Uporaba različnih socialnih zvrsti jezika učencev v izbranih govornih položajih*; H. Ferk: *Uporaba različnih socialnih zvrsti jezika pri učencih v tretjem triletju osnovne šole*; M. Janjić: *Raba socialnih zvrsti jezika med dijaki dvojezičnega območja ob meji z Madžarsko*; I.

⁸ O razlikovanju krajevnih govorov v sevniško-krškem govoru posavskega narečja glede na mestno in nemestno okolje na oblikoslovni ravni tudi v Zemljak Jontes (2013: 207–219).

⁹ Vsa diplomska dela so prosto dostopna na spletnem naslovu Digitalne knjižnice Univerze v Mariboru (<http://dkum.uni-mb.si/Iskanje.php>).

Hamler: *Obravnavanje različnih zvrsti jezika v neumetnostnih besedilih pri pouku slovenščine v tretjem triletju osnovne šole*;

- leta 2012: V. Kos: *Raba zemljepisnih različkov v 6., 7., 8. in 9. razredu osnovne šole*;
- leta 2013: M. Škof: *Raba socialnih zvrsti jezika v izbranih položajih med učenci zadnjega triletja osnovne šole*; B. Srnko: *Jezikovna zvrstnost učencev tretjega triletja osnovne šole v danih govornih položajih*.

VIRI IN LITERATURA

Nataša ČAVNIČAR, 2010: *Uporaba različnih socialnih zvrsti jezika učencev v izbranih govornih položajih. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Jožica ČEH, 2004: Funkcija narečnega jezika v literarnem besedilu. V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 469–478.

Franci JUST: Izdelano v literarnem laboratoriju Ferija Lainščka po postopku duhovno-pesniške arheologije. Lainščkov narečni literarni opus. https://www.google.si/search?q=Franci+Just+Izdelano+v+literarnem+laboratoriju+Ferija+Lain%C5%A1%C4%8Dka+po+postopku+duhovno-pesni%C5%A1ke+arheologije&rlz=1C1GGGE_enSI497SI574&oq=Franci+Just+Izdelano+v+literarnem+laboratoriju+Ferija+Lain%C5%A1%C4%8Dka+po+postopku+duhovno-pesni%C5%A1ke+arheologije&aqs=chrome..69i57.1464j0j8&sourceid=chrome&es_sm=93&ie=UTF-8. Pridobljeno 22. 4. 2014.

Helena FERK, 2010: *Uporaba različnih socialnih zvrsti jezika pri učencih v tretjem triletju osnovne šole. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Iris HAMLER, 2010: *Obravnavanje različnih zvrsti jezika v neumetnostnih besedilih pri pouku slovenščine v tretjem triletju osnovne šole. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Andreja HVAUC, 2009: *Sporazumevanje učencev v različnih govornih položajih. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Martina JANJIC, 2010: *Raba socialnih zvrsti jezika med dijaki dvojezičnega območja ob meji z Madžarsko. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Karmen KENDA JEŽ, 2004: Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju. V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 263–276.

Janja KITAK, 2009: *Raba narečij med učenci zadnjega triletja osnovne šole. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Mihaela KOLETNIK, 2001: Mariborski pogovorni jezik. ČZN 72, 245–254.

Vesna KOS, 2012: *Raba zemljepisnih razlikov v 6., 7., 8. in 9. razredu osnovne šole. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Mira KRAJNC, 2005: *Besedilne značilnosti javne govorjene besede. Na gradivu sej mari-borskega mestnega sveta*. Zora 35. Maribor: Slavistično društvo, 13–22.

Tine LOGAR: *Slovenska narečja*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Martina OROŽEN, 2003: Odvisnost narečnega besedišča in načina upovedovanja (izražanja) od spreminjajočega se načina življenja. Maribor: Založba Zora 26, 310–318.

Breda POGORELEC, 1965: Vprašanja govorjenega jezika. V *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 132–156.

– –, 1998: Jezikovno načrtovanje govorjenega jezika pri Slovencih. V *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 56–65.

Simona PULKO, 2007: *Sporočanje v osnovni šoli*. Maribor: Založba Zora 45.

Simona PULKO, Melita ZEMLJAK JONTES, 2007: Raba zemljepisnih razlikov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje. V V. Smole (eds.). *Slovenska narečja med sistemom in rabo* (Obdobja, Metode in zvrsti, 26). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 353–369.

Simona PULKO, Melita ZEMLJAK JONTES, 2011: Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov. V *Dialekta 2011*. Gornja Radgona: Franc-Franc, 25–29.

Vera SMOLE, 1997: Slovenska narečja in zanimivejši pojavi v razvoju kratkega vokalizma. V Aleksandra Derganc (eds.). *Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 281–288.

– –, 2004: Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes. V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 321–330.

Barbara SRNKO, 2013: *Jezikovna zvrstnost učencev tretjega triletja osnovne šole v danih govornih položajih. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Matej ŠEKLI, 2004: Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetsko-jezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine). V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 41–58.

Mihaela ŠKOF, 2013 *Raba socialnih zvrsti jezika v izbranih položajih med učenci zadnjega triletja osnovne šole. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Jožica ŠKOFIC, 1991: *Problemi slovenskega pogovornega jezika. Magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Hotimir TIVADAR, 2004: Podoba in funkcija govorjenega knjižnega jezika glede na ne-knjižne zvrsti. In *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 437–452.

Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja, 14.

Alenka VALH LOPERT, 2005: *Kultura govora na Radiu Maribor*. Zora 36. Maribor: Slavistično društvo, 15–63.

Jerica VOGEL, 2004: Nekateri vidiki zvrstnosti govorjenega diskurza s stališča prejemnika. V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 453–468.

ZEMLJAK JONTES, Melita, 2014: *Jezikovna kultura v teoriji in (šolski) praksi*. Maribor: Študentska založba Litera.

ZEMLJAK JONTES, Melita, PULKO, Simona, 2011: Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna? = The language of pupils in school – dialectal or not?. V Jesenšek, Marko (ur.). *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*, (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 80). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 407–420.

– –, 2013a: Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za (mlade) bralce/Dialectal in selected literary texts of Slovenian authors for (young) readers. V 4. festival slovenske narečne književnosti, 24.–26. oktober 2013. JUST, Franci (ur.). *Dialekta 2013: [programska knjižica]*. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc, 30–50.

– –, 2013b: Dialectal awareness as identity. Ur. Ernestina Carrilho. *Current approaches to limits and areas in dialectology*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars. 69–81.

– –, 2014: (Ne)moč narečne besede. 5. festival slovenske narečne književnosti, 29.–31. maj 2014. *Dialekta 2014. Festivalska knjižica*. Ur. Franci Just. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc. 30–40.

Zinka ZORKO, 1995: *Narečna podoba Dravske doline*. Zbirka Piramida 3. Maribor: Kulturni forum, 339–352.

THE DIALECTAL AND THE PERSONAL IDENTITY

Summary

The paper presents the situation of the dialectal in the social variety system of the Slovene language with special consideration of the social variety in the school system. It does this with looking at changes made on this field, especially in the curricula for primary and secondary schools, and due to the primality of the spoken language over the written language also at changes mostly in the spoken language.

The basic part of the paper deals with the identity factors of the dialects use, which includes the use of different speaking environments (school and private environment), the use in the classes teaching the Slovene linguistics and in classes teaching the Slovene literature studies.

This topic is highlighted in the treatises of the co-authors Melita Zemljak Jontes and Simona Pulko: S. Pulko, M. Zemljak Jontes: *Raba zemljepisnih razlikov glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje* (2007); S. Pulko, M. Zemljak Jontes: *Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov* (2011); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za (mlade) bralce*

(2013a); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *(Ne)moč narečne besede* (2014); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna?* (2011) and *Dialectal Awareness as Identity* (2013b). Some diploma papers that were between 2009 and 2013 mentored by Simona Pulko and Melita Zemljak Jontes are also introduced. They discuss the same topic using the same model and/or adjusted questionnaires, and they were written by students of the Department for Slavic Languages and Literatures at the University of Maribor's Faculty of Arts (9 diploma papers).

The results of seven years of research on the social variety relations in the school system show that the social variety differentiation among young people is very much alive and it shows that the colloquial language as the first or mother tongue we are all born into, is a very important feature in the personal identity of the today's youth.

DAS MUNDARTLICHE UND DIE PERSÖNLICHE IDENTITÄT

Zusammenfassung

Der Artikel stellt die Lage des Mundartlichen in den sozialen Varietäten der slowenischen Sprache dar und berücksichtigt dabei besonderes die Verhältnisse der sozialen Varietäten im Schulsystem. Er fokussiert sich auf die Veränderungen der behandelten Problematik in den Lehrplänen für die Grund- und Mittelschulen und wegen der primären Stellung der gesprochenen Sprache im Vergleich zum Geschriebenen vor allem auf das Gesprochene.

Der Hauptteil des Artikels bezieht sich auf den Identitätsfaktor des Gebrauchs der Dialektsprache, der den Gebrauch der Mundartsprache in verschiedenen Lagen (Schulumgebung und private Umgebung), sowie den Gebrauch im Sprach- und Literaturunterricht beim Slowenisch-Unterricht umfasst.

Die Problematik wird in zahlreichen Artikeln beider Mitautorinnen, Melita Zemljak Jontes und Simona Pulko erläutert, wie z.B.: S. Pulko, M. Zemljak Jontes: *Raba zemljepisnih različkov glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje* (2007); S. Pulko, M. Zemljak Jontes: *Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov* (2011); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za (mlade) bralce* (2013a); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *(Ne)moč narečne besede* (2014); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna?* (2011) und *Dialectal awareness as identity* (2013b). Es werden auch Diplomarbeiten hervorgehoben, die zwischen 2009 und 2013 unter der Betreuung bzw./oder Mitbetreuung von Simona Pulko und Melita Zemljak Jontes an der Abteilung für slawische Sprachen und Literaturen der Philosophischen Fakultät der Universität Maribor verfasst wurden und die dieselbe Problematik nach gleichem Muster und/oder mit angepassten Fragebögen behandeln (9 Diplomarbeiten).

Die Ergebnisse der siebenjährigen Untersuchungen der sozialen Varietäten im Schulsystem zeigen, dass die auf die soziale Varietäten bezogene Schichtung der Jugendlichen noch sehr präsent ist, denn es zeigt sich auch, dass die nicht standardsprachliche Variante als erste bzw. Muttersprache, in die wir alle geboren werden, eine wichtige Rolle in der persönlichen Identität der Jugend von heute spielt.